ePublishing

Μακεδονικά

Vol 32, No 1 (2000)

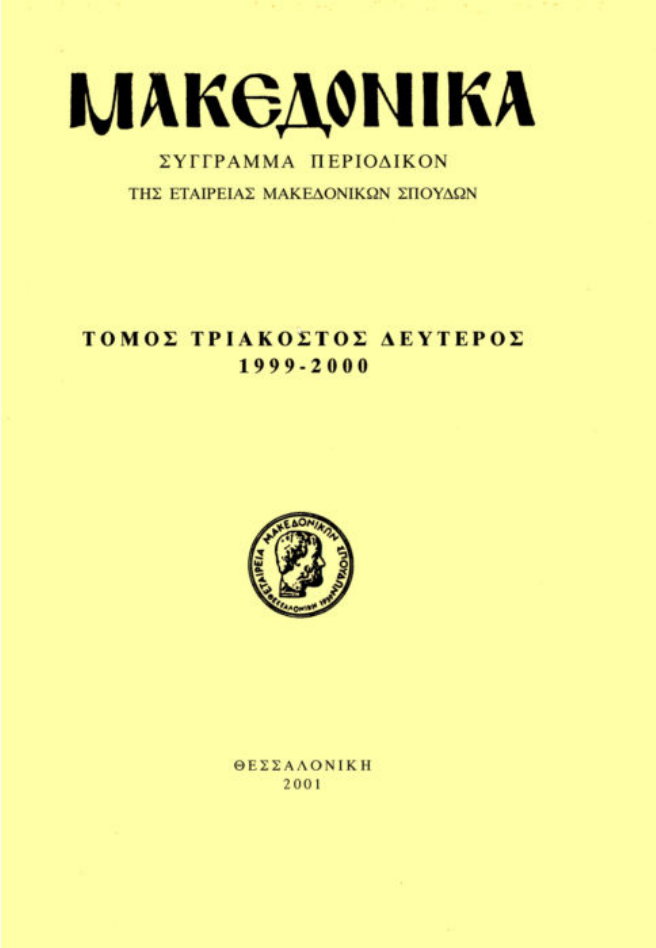

Άμεση απάντηση σε έμμεση κριτική

Χρήστος Τζιτζιλής

doi: 10.12681/makedonika.180

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

To cite this article:

Τζιτζιλής Χ. (2000). Άμεση απάντηση σε έμμεση κριτική. *Μακεδονικά*, *32*(1), 483–487. https://doi.org/10.12681/makedonika.180

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 12/02/2026 15:51:27

ΑΜΕΣΗ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΕ ΕΜΜΕΣΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

Στον τελευταίο τόμο των «Μακεδονικών» (τ. 31, σ. 31-91) δημοσιεύεται άρθρο-βιβλιοκρισία του κ. Α. Θαβώρη για το άρθρο της Ε. Παπαδοπούλου «Οι αρχαϊσμοί του ιδιώματος Βελβεντού» που είχε δημοσιευθεί σε προηγούμενο τόμο του ίδιου περιοδικού [*Μακεδονικά* 29 (1994) 238-255]. Με έκπληξη είδα ότι στη σ. 44 της εργασίας αυτής γίνεται κριτική της *αδημοσίευτης* ακόμη εργασίας *Το γλωσσικό ιδίωμα της ορεινής Πιερίας* που συνέγραψα με την κ. Παπαδοπούλου.

Αντιπαρέρχομαι προς το παρόν τα σοβαρότατα προβλήματα ηθικής τάξεως που απορρέουν από την ενέργεια αυτή, όπως

Δημοσίευση κριτικής για αδημοσίευτη εργασία. Διατύπωση, με τη βεβαιότητα της έλλειψης ελέγχου από τρίτους μιας και πρόκειται για αδημοσίευτη εργασία, αποφάνσεων του τύπου «Αλλά οι παρατηρήσεις στην εργασία αυτή δεν έχουν τελειωμό». Αντιδεοντολογική ένταξη της εργασίας στην κριτική ενός άρθρου με τη συγγραφή του οποίου δεν είχα καμιά σχέση. Απαράδεκτη δήλωση ότι μπόρεσε να δει την εργασία «τελευταία», ενώ είναι βέβαιο ότι την είχε στη διάθεσή του εδώ και εφτά χρόνια, για να επικεντρωθώ αποκλειστικά και μόνο στα σημεία της κριτικής που με αφορούν.

Ο κ. Θαβώρης αρχίζει ως εξής: «Στο κεφάλαιο των Αρχαϊσμών του Α΄ μέρους, όπου σε ελληνικό κείμενο οι ιδιωματικές λέξεις μεταφράζονται και στα ... γερμανικά!, επαναλαμβάνονται τα δυο σοβαρά σφάλματα που είδαμε στην εργασία της Π.: να νομίζεται φωνητικός αρχαϊσμός η διατήρηση του αρχικού *ο-*, ως *ου-* σε λέξεις, όπως: *ουμιλώ, ουμνοιάζω*, και μορφολογικός αρχαϊσμός ρήματα που μεταπλάστηκαν σε νεότερη εποχή σε *-ίσκου* (= *ίσκω*), (*μνίσκου, παθνίσκου* (Τζιτζ. 30), ακόμα και η κατάλ. *-ότη*, για τα οποία έγινε λόγος εδώ».

Τα δύο αυτά «σοβαρά σφάλματα» είναι «σφάλματα» του Ν. Ανδριώτη, ο οποίος στο κλασικό του έργο *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, που εκδόθηκε από την Αυστριακή Ακαδημία, σημειώνει για τη διατήρηση του αρκτικού άτονου *ο-*: «*ο-* unbetont im Anlaut: Pont, srorad., Chios, Eub, Kapp, Karpath, Kr: *ολίγος, ομάζω, ομμάτιν, ομολογώ, ονύχιν, οξίδιν, οσπίτιν, οστρείδιν, οφίδιν, οψάριν, οψέ, οψίκιν* usw., *ου-* Maked: *ουλίγου, ουμιλώ, ουμοιάζου* usw.; sonst ngr. *ο-* geschwunden» (σ. 399).

Όσα παρατηρεί ο κ. Θαβώρης για τη διατήρηση του αρκτικού άτονου *ο-* στη σελίδα 40 της εργασίας του, όπου παραπέμπει, δείχνουν προφανώς ότι

δεν γνωρίζει τι είναι φωνητικό και τι μορφολογικό φαινόμενο όπως τουλάχιστον προκύπτει από την ακόλουθη φράση: «Ο Ανδριώτης (*Αντιχ.*, 1976, σ. 240) καταχωρεί το *ουμιλώ* του Βελβεντού μαζί με το *ουπίσου* του ιδιώματος της Κοζάνης ως γραμματικούς (*εννοώντας φυσικά μορφολογικούς*) αρχαϊσμούς και *όχι φωνητικούς* (υπογράμμιση δική μου), επειδή πίστευε ότι στις λέξεις αυτές διατηρήθηκε ο αρχικός αρχαίος φθόγγος *ο*-, ως συλλαβή, έστω και αν στο μεταξύ έχει τραπεί σε *ου*, ενώ στην κοινή Νεοελληνική αποβλήθηκε». Ο κ. Θαβώρης υποστηρίζει ότι οι νεοέλληνες λέμε *ομοιάζει* και αγνοεί φυσικά την ύπαρξη στην κοινή λογίων φωνητικών ποικιλιών που είναι χρήσιμες για να πετύχουμε υφολογικές (*μιλώ-ομιλώ*) ή σημασιολογικές (*ομιλία-μιλιά*) διαφοροποιήσεις, όχι όμως για να μας δώσουν πληροφορίες για τη διαχρονική εξέλιξη σε άλλα επίπεδα (φωνητική, μορφολογία).

Για το άλλο «σοβαρό σφάλμα», το χαρακτηρισμό της παρουσίας ρημάτων σε *-ίσκου* ως μορφολογικού αρχαϊσμού, ο Ανδριώτης σημειώνει στο ίδιο έργο:

«*-ίσκω* agr. Verbalsuffix (*ἀναλίσκω, ἀραρίσκω, εὑρίσκω* usw.): Ep, Kyp, Maked, Pont, Thrak u.a.: *βραδυν-ίσκω, γιαν-ίσκω, μ'νίσκω, παθν-ίσκω, πλυν-ίσκω* usw.» (σ. 284).

Στη σελίδα 40, όπου παραπέμπει, ο κ. Θαβώρης παρατηρεί: «Εκτός λοιπόν από το *πιθνήσκου*, οι τύποι *έμνησκα, μάθνησκα, πάθνησκα* (ο Μπ. έχει και *απόμνησκα*, σ. 50) δεν είναι αρχαϊσμοί, αφού δεν είχε η αρχαία Ελληνική ρήματα: **μνήσκω, *μαθνήσκω, *παθνήσκω*! κλπ.». Προφανώς ο κ. Θαβώρης αγνοεί ότι οι τύποι που διατηρούν αρχαϊκά μορφολογικά στοιχεία δεν προέρχονται απαραίτητα από αρχαίες λέξεις (ο Ανδριώτης γνώριζε πολύ καλά ότι δεν είχε η αρχαία Ελληνική ρήματα: *βραδυνίσκω, γιανίσκω, μ'νίσκω, παθνίσκω, πλυνίσκω*), γιατί τότε θα κάναμε λόγο για λεξιλογικούς και όχι για μορφολογικούς αρχαϊσμούς. Αγνοεί ότι οι μορφολογικοί αρχαϊσμοί είναι λειτουργικά παραγωγικά στοιχεία, όπως και τα άλλα παραγωγικά μορφήματα, και μπορούν να σχηματίσουν νέες λεξιλογικές μονάδες που είναι φορείς αρχαϊκών μορφολογικών στοιχείων χωρίς να είναι λεξιλογικοί αρχαϊσμοί.

Για την κατάλ. *-ότη* ο Ανδριώτης σημειώνει στο *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*:

«*-της* agr., Suffix f. abstrakter Substantiva (*νεότης, φιλότης* usw.): *-τη* sporad. an mehr. Orten (*ανθρωπό-τη, νιό-τη, τιμιό-τη, ωραιό-τη* usw.) *-τε, τἀ* (*αγουρό-τε, αδελφό-τε, αλεπό-τε, γυναικό-τἀ, κουμπαρότε, παιδό-τἀ, παλληκαρό-τἀ, τουρκό-τε* usw.); sonst ngr. *-τητα*» (σ. 551). Όσα αναφέρει για την κατάληξη αυτή ο κ. Θαβώρης στη σ. 41, όπου παραπέμπει, δεν προσθέτουν κανένα καινούργιο στοιχείο, απλά δίνουν την εντύπωση ότι αδυνατεί να κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε μορφολογικό και λεξιλογικό αρχαϊσμό. Αναφερόμενος στη λ. *αρχότ'* αναρωτιέται «Ποια αρχ. λ. επομένως είναι σε *-ότης*, ώστε να έχουμε μορφολογικό αρχαϊσμό;», αγνοώντας, όπως ήδη αναφέραμε,

ότι στην περίπτωση αυτή θα γινόταν λόγος για λεξιλογικό και όχι για μορφολογικό αρχαϊσμό. (Από ποιες άραγε αρχαίες λέξεις προέρχονται οι λ. *κουμπαρότε* και *τουρκότε* που αναφέρει ο Ανδριώτης;).

Και η παρατήρηση «όπου σε ελληνικό κείμενο οι ιδιωματικές λέξεις μεταφράζονται και στα ... γερμανικά!», που φυσικά δεν αφορά την ουσία του έργου, δεν είναι ακριβής. Στα γερμανικά δίνονται οι σημασίες των αρχαίων λέξεων, παρμένες από το *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten* για τη συμβολή του οποίου στη σύνταξη του κεφαλαίου για τους αρχαϊσμούς σημειώνουμε: «Αντίθετα, κατά την ανίχνευση των αρχαϊκών στοιχείων του ιδιώματος, τα λεξικά των Andriotis και Κριαρά αποδεικνύονται αναντικατάστατα βοηθήματα. Η συμβολή των δύο αυτών έργων στη σύνταξη του επόμενου κεφαλαίου υπήρξε καθοριστική» (σ. 9). Στη σ. 33 σημειώνουμε «Για να αποφύγουμε τις πολυάριθμες παραπομπές στο *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten* του N. Andriotis και στο *Λεξικό* του Κριαρά κρίναμε σκόπιμο να παραπέμπουμε στα λεξικά αυτά μόνον όταν αναφερόμαστε σε διαλεκτικούς τύπους που περιέχονται σ' αυτά». Το ίδιο ισχύει και για το *Ετυμολογικό Λεξικό* του Ανδριώτη (στο εξής *ΕΛ*). Έτσι στη σελ. 63 αναφέρουμε «Για τις λέξεις που είναι και της κοινής νεοελληνικής και κατά συνέπεια περιέχονται στο *ΕΛ* του Ανδριώτη, δεν παραθέτουμε παραπομπές». Παρόλα αυτά ο κ. Θαβώρης, αποσιωπώντας τα ανωτέρω, αναφέρει ότι κάναμε χρήση ετυμολογιών που «βρίσκονται στο *Ετυμολογικό λεξικό* του Ανδριώτη, χωρίς καν να παραπέμπει σ' αυτό».

Η βασική κατηγορία που μας προσάπτει ο κ. Θαβώρης είναι ότι καταγράψαμε και λέξεις που είναι κοινές ανάμεσα στο ιδίωμα και στη κοινή νεοελληνική «με αποτέλεσμα να διογκωθεί το Γλωσσάριο και να ξεπεράσει τις 500 σελίδες (περιλαμβάνει τονίζει ο Τζιτζ., 10.000 λεξιλογικές μονάδες!». Τονίζει μάλιστα ότι αυτό έγινε «παρά τη ρητή διαβεβαιώση στο κεφάλαιο Λεξιλόγιο του Α΄ μέρους ότι «μεγάλο μέρος του λεξιλογίου που είναι κοινό ανάμεσα στο ιδίωμα και στην κοινή δεν έχει περιληφθεί». Γνωρίζουμε ότι «μεγάλο μέρος» δεν σημαίνει το σύνολο. Ας περάσουμε όμως στην ουσία. Ο κ. Θαβώρης, ο οποίος μάλιστα υπήρξε για αρκετά χρόνια καθηγητής Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, οφείλει να γνωρίζει τη βασική αρχή της γλωσσολογίας ότι κάθε ιδίωμα είναι ένα ανεξάρτητο γλωσσικό σύστημα και ως τέτοιο πρέπει να εξετάζεται. Η επιστημονική μελέτη του ιδιώματος απαιτεί εξαντλητική περιγραφή σε επίπεδο φωνητικής, μορφολογίας και φυσικά λεξιλογίου. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να εξετάσουμε το σύνολο του λεξιλογικού πλούτου του ιδιώματος και φυσικά και τις λέξεις που είναι κοινές ανάμεσα στο ιδίωμα και την κοινή νεοελληνική. Η αδυναμίας μας να παρουσιάσουμε με πληρότητα το λεξιλόγιο του ιδιώματος μας ανάγκασε να σημειώσουμε στον πρόλογο: «Το γλωσσάριο, παρά το σημαντικό του μέγεθος

(περίπου 10.000 λεξιλογικές μονάδες), έχει χαρακτήρα επιλεκτικό» (σ. 8). Και παρακάτω: «Το γλωσσάριο είναι μοιραίο να παρουσιάζει τα μειονεκτήματα που απορρέουν από τον επιλεκτικό του χαρακτήρα. Τα κυριότερα από αυτά είναι η έλλειψη πληρότητας και η αδυναμία να παρουσιάσει το ιδίωμα ως ένα αυτόνομο και ανεξάρτητο από την κοινή σύστημα». Στη συνέχεια σημειώνουμε ότι, επειδή οι περισσότερες από τις λέξεις που ανήκουν και στη κοινή και έχουν παραλειφθεί είναι γνήσιες ελληνικές, υπάρχει φόβος να δημιουργηθούν εσφαλμένες εντυπώσεις για την ποσοστιαία αντιπροσώπευση των ξένων στοιχείων στο ιδίωμα. Η έλλειψη επαφής με τη βιβλιογραφία και τις απαιτήσεις της σύγχρονης διαλεκτολογίας εμποδίζει τον κ. Θαβώρη να κατανοήσει τις διατυπωμένες με σαφήνεια προθέσεις μας («Πρόθεση δική μας ήταν να μελετήσουμε το ιδίωμα στη μορφή που εμφανίζεται σήμερα. Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι καταβάλαμε ιδιαίτερη προσπάθεια για την περιγραφή της ομιλίας των πιο ηλικιωμένων... Η θεμιτή αυτή επιδίωξη ελπίζουμε να μην έγινε εις βάρος της περιγραφής άλλων ποικιλιών του ιδιώματος» σ. 3-4) και ενώ εμείς απολογούμαστε για την έλλειψη πληρότητας μας κατηγορεί για το αντίθετο. Έτσι μας προσάπτει ότι περιλάβαμε λέξεις όπως *αβάριτους, αβάφτιστους, μπουγάς, μπουξάς* κ.ά. με τη σημείωση ότι «Από αυτές ελάχιστες παρουσιάζουν κάποιο αξιόλογο γλωσσικό ενδιαφέρον», αγνοώντας ότι στα γλωσσάρια δεν περιλαμβάνουμε μόνο τις λέξεις που «παρουσιάζουν κάποιο αξιόλογο γλωσσικό ενδιαφέρον».

Ο κ. Θαβώρης κλείνει τη μονοσέλιδη κριτική του με την παρατήρηση «Αλλά οι παρατηρήσεις στην εργασία αυτή δεν έχουν τελειωμό». Και για να επιβεβαιώσει του λόγου το αληθές αφήνει επιτέλους τους αφορισμούς και περνά σε μια συγκεκριμένη παρατήρηση επιλέγοντας ως στόχο, από τις εκατοντάδες ετυμολογίες του Α΄ μέρους, μια για την ορθότητα της οποίας εκφράζονται ήδη στο κείμενο επιφυλάξεις. Πρόκειται για την ετυμολόγηση της λ. *βιλβίλ'* στη φρ. τα *μάτχα βιλβίλ'* από το τουρκ. leblebi «στραγάλια», από την οποία προέρχεται και η λ. *βιλβίδγα* «στραγάλια» που απαντά επίσης στο ιδίωμα. Ο κ. Θαβώρης απορρίπτει την πρόταση αυτή και συνδέει ανεπιφύλακτα τη λέξη με το τουρκ. *bülbül* «αηδόνι», αγνοώντας ότι η επιστημονική ετυμολογία όχι μόνο δεν πρέπει να παρουσιάζει φωνητικά προβλήματα, αλλά και να ευοδώνεται σημασιολογικά.

Σε ένα έργο 700 περίπου σελίδων αυτής της φύσης είναι αυτονόητο ότι θα υπάρχουν λάθη, και αυτό οι συγγραφείς του το γνωρίζουν καλά γι' αυτό και θεωρούν κάθε κριτική ευπρόσδεκτη. Δυστυχώς ο κ. Θαβώρης δεν μπορεί να συνεισφέρει στον κοινό στόχο, που είναι η αναζήτηση της επιστημονικής αλήθειας.

Στην κατακλείδα της κριτικής του άρθρου της Παπαδοπούλου ο κ. Θαβώρης αναφέρει: «Γενικά για την εργασία της αυτή, όπως επίσης και για κείνη

που συνέγραψε με τον Τζιτζιλή —τουλάχιστον για ορισμένα κεφάλαια του Α΄ Μέρους—, διότι η Π. παραπέμπει σ' αυτήν ..., ταιριάζει να επαναλάβω όσα έγραψε κάποτε ο Γ. Χατζιδάκης, όταν έκρινε εργασία μαθητή του: «Σπανίως ανάγνωσις βιβλίου εξήγειρεν εν εμοί τοιαύτας εκπλήξεις και αντιρρήσεις και εγένετο αιτία τοσούτων επί της ώας ερωτηματικών, παρατηρήσεων κλπ., όπως το παρόν. Εκάστη σελίς αυτού, πολλάκις εκάστη πρότασις προεκάλει την διαμαρτυρίαν». ΓΝΩΘΙ Σ' ΑΥΤΟΝ; Εδώ θα ήθελα να σημειώσω ότι θεωρώ τη συμπύκνωση τέτοιας μορφής άγνοιας τόσων βασικών στοιχείων της γλωσσολογίας σε μια σελίδα αναμφισβήτητο προσωπικό επίτευγμα του κ. Θαβώρη.

Ο βασικός λόγος που ανέλαβα το άχαρο έργο να απαντήσω σε μια τέτοιας ποιότητας κριτική δεν είναι η υπεράσπιση της συγκεκριμένης εργασίας —αυτή θα κριθεί από την επιστημονική κοινότητα, όπως άλλωστε επιβάλλει η δεοντολογία, όταν δημοσιευθεί—, αλλά για να δείξω τις συνέπειες που μπορεί να έχει γενικά η ανεπαρκής γνώση όταν μάλιστα συνοδεύεται από προκατάληψη, για το κύρος ενός επιστημονικού περιοδικού, όπως τα «Μακεδονικά», αλλά και τον ίδιο τον επιστημονικό διάλογο.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΖΙΤΖΙΛΗΣ